

MARTIN ŠRAJER / 22. 12. 2022

Světová unie dokumentaristů a její stopa v Československu

„Živoucí diskuse o společenské roli a estetické podobě dokumentu dostala nový impulz, když se v červenci sjeli do Mariánských Lázní známí dokumentaristé ze čtrnácti zemí na první Mezinárodní kongres W. U. D.“^[1] Toto nevinné konstatování z monografie věnované nizozemskému filmaři Jorisu Ivensovi probudilo mou zvědavost. O dotyčném kongresu, který měl proběhnout v Československu v létě 1948, a který se nejen podle názvu jevil jako událost světového významu, jsem totiž do té doby neslyšel. Po přečtení jsem se proto rozhodl dohledat bližší informace.

Ve zmíněné knize o Ivensovi se lze dále dočíst, že uspořádání kongresu bylo primárně zásluhou Elmara Klose. Vzhledem ke Klově vlivné pozici v zestátněném filmu, potažmo v Krátkém filmu, který se specializoval na výrobu dokumentů, to není překvapivé zjištění. Klos se navíc podílel na vzniku festivalu v Mariánských Lázních, v rámci jehož třetího ročníku dostaveníčko dokumentaristů proběhlo. Za českou stranu se jej měl zúčastnit ještě budoucí spoluvůrce Klových filmů Ján Kadár a filmový publicista, scenárista a pedagog Alan František Šulc.

Monografie o Ivensovi nás v neposlední řadě informuje, že cílem tří denního rokování bylo stanovit definici dokumentárního filmu a zajistit, aby dokumentaristé nepodléhali komerčním ani politickým vlivům, jak se často dělo před válkou a během ní. Výsledný manifest, publikovaný nejdříve v denících a týdenících, následně v knize britského průkopníka dokumentu Paula Rothy *Documentary Film* (1952), zněl následovně:

„Dokumentárním filmem jsou myšleny všechny metody zachycení jakéhokoliv aspektu reality na celuloid, a to buď formou autentického filmového natáčení, nebo prostřednictvím věrohodné a opodstatněné rekonstrukce, které osloví jak rozum, tak emoce s cílem povzbudit touhu po rozšíření lidského poznání a s cílem poctivě ukázat

problémy a jejich řešení v oblasti ekonomie, kultury a mezilidských vztahů.“^[2]

Konference konaná tři roky po válce v jednom ze západočeských lázeňských měst tak v zásadě zodpověděla otázku, co je, resp. čím po druhé světové válce měl být, dokumentární film. Nešlo o první definici svého druhu, vzpomeňme například dodnes citovaný výrok Johna Griersona o „tvůrčí interpretaci skutečnosti“, ale zřejmě poprvé to byl výsledek kolektivního, navíc mezinárodního dialogu, ne názor jednotlivce.

Kdo přesně ale za touto definicí stál, kdo reprezentoval oněch čtrnáct zemí? Dopátrat se této poměrně stěžejní informace nebylo tak snadné, jak jsem předpokládal. Většina publikací o historii filmu, případně specifičtěji o historii filmu dokumentárního (např. monumentální *The Concise Routledge Encyclopedia of the Documentary Film*), či ještě blíže filmu československého dokumentárního událost opomíjí (v *Cestách k pravdě a lži* od Antonína Navrátila je jen stručná zmínka v závorce jako je tato).

Podle volně dostupných internetových zdrojů vznikla Světová unie dokumentaristů (neboli World Union of Documentary, odtud ta tajuplná zkratka W. U. D.) v červnu 1947 v Bruselu. Jako inspirace měla posloužit Mezinárodní asociace přátel dokumentárního filmu, kterou o rok dříve založili francouzský filmař Georges Franju a archivář Henri Langlois, spoluzakladatel Cinémathèque française. Jedním z hlavních iniciátorů Unie byl údajně právě světoběžník Joris Ivens, snažící se delší dobu zformulovat společný cíl poválečné dokumentární kinematografie a usnadnit výměnu filmů a znalostí napříč zeměmi.

Místo procházení tlustých knih o dějinách filmu jsem proto svůj záběr zúžil na podivuhodný životní příběh Jorise Ivense. Jeho životopisec Hans Schoots v biografii *Living Dangerously* opakuje nám již známá fakta. V létě 1948 založili filmaři z mnoha států v Mariánských Lázních Světovou unii dokumentárního filmu. Zapojených zemí podle nizozemského spisovatele ale nebylo čtrnáct, nýbrž dvanáct, k čemuž se ještě vrátím.

Schoots také dodává, že Ivens byl vždy zastáncem dokumentaristických sdružení. V roce 1939 se například v New Yorku stal předsedou Asociace producentů dokumentárních filmů, která ale zanikla ještě během války.^[3]

Jak upozorňuje Schoots, dlouhou životnost neměla ani Unie. Kvůli sporům souvisejícím se studenou válkou se rozpadla v roce 1950, po třech letech existence. Víme už tedy, kdy Unie vznikla, kdy skončila a co bylo zhruba jejím cílem. Záhadou zůstává průběh ustavující schůze a přesný počet států, které se do ní zapojily.

Dedukuji, že setkání podobného významu nemohlo zůstat opomenuto dobovým tuzemským tiskem. Obracím proto svou pozornost od zahraničních zdrojů k digitalizovaným československým periodikům. Ta se skutečně ukazují být nejdědnějším a vzhledem k malému časovému, několkadennímu odstupu od konference snad i nejpřesnějším zdrojem hledaných poznatků.

„Na základě bruselského usnesení konala se 17. července t. r. v Mariánských Lázních ustavující schůze kongresu“, ^[4] informovaly své čtenáře *Filmové noviny* v červenci 1948. „Schůzi zahájil Joris Ivens a v zastoupení ministra informací promluvil sekční šéf V. Nezval, který zdůraznil ve svém projevu důležitost dokumentárního filmu pro stát,“ pokračuje reportáž. ^[5]

Předsedou výkonného výboru Unie byl zvolen Basil Wright z Velké Británie, místopředsedou Elmar Klos, generálním tajemníkem polský filmový historik Jerzy Toeplitz, čtete dál. Předsedou čestného soudu, který měl dozírat na plnění zásad, se stal Jean Painlevé, sídlem Unie byla určena Varšava. Dále se kongresu zúčastnili také John Grierson, Paul Rotha, Béla Balázs, Michail Romm, Georges Sadoul nebo Henri Storck.

Později ve *Filmových novinách* vyšel ještě report z festivalu. Doprovázela jej mimo jiné fotografie s popiskem, podle kterého se kongresu pro změnu zúčastnilo jedenáct zemí. Jasno do matoucích počtů vnáší až publikace Československého filmového ústavu věnovaná československým festivalům. Z ní konečně zjišťuji, jaké státy se zapojily a kolik jich opravdu bylo: Belgie, Brazílie, Československo, Francie, Holandsko, Jugoslávie, Maďarsko, Polsko, Švýcarsko a Velká Británie plus pozorovatelé z Austrálie, Rumunska, SSSR a USA. ^[6] Takže nakonec přece jen čtrnáct.

Nejcennější informace nacházím ve třináctém čísle periodika *Filmové zpravodajství* z roku 1948, ve zprávě s všeříkajícím titulkem „Výsledky kongresu dokumentaristů“. Vyplývá z ní, že na základě debaty mezi zapojenými osobnostmi byly stanoveny tyto kategorie dokumentárního filmu: sociální, kulturní a výchovný, vědecký a

experimentální. Dokumentaristé se také dohodli, že by v každém státě měla být vytvořena národní organizace dokumentaristů.

Jejich aktivity podle článku poháněla víra, že dokument může tvořit lepší svět míru a blahobytu, bude-li povýšen nad zábavu či propagandu a bude-li občansky angažovaný a založený na mezinárodní spolupráci.

Unie, jejíž zrod je neodmyslitelně spjat s Československem, měla dále podporovat studijní a pracovní výměny dokumentaristů mezi státy, pečovat o spolupráci s organizacemi filmu školského a vědeckého, s filmovými ústavy a archivy, vydávat národní a mezinárodní katalogy dokumentárních filmů.^[7]

Kolik z těchto ambiciózních cílů se organizaci během jejího nedlouhého života podařilo realizovat a jaký byl její reálný význam pro vývoj dokumentární kinematografie, je ovšem již otázkou pro jiné badatele.

Poznámky:

[1] André Stufkens, *Joris Ivens. Filmař světa*. Praha: Akademie múzických umění 2016, s. 480.

[2] Tamtéž.

[3] Hans Schoots, *Living Dangerously. A Biography of Joris Ivens*. Amsterdam: Amsterdam University Press 2000, s. 221.

[4] Čechoslovák předsedou. *Filmové noviny* 2, 1948, č. 30 (23. 7.), s. 1.

[5] Tamtéž.

[6] *Dvacet Mezinárodních filmových festivalů v Československu*. Praha: Československý filmový ústav 1976, s. 409.

[7] Výsledky kongresu dokumentaristů. *Filmové zpravodajství* 4, 1948, č. 13, s. 2.